

Volha Tratsiak

Uniwersytet Warszawski

Асаблівасці дыялектных назваў населеных пунктаў Сакольскага павета (па матэрыялах да *Слоўніка геаграфічных назваў поўночна-ўсходняй Польшчы*)

Прадметам працы з'яўляюцца дыялектныя варыянты назваў населеных пунктаў Сакольскага павета, якія традыцыйна выкарыстоўваюцца жыхарамі рэгіёна ў вуснай форме. З увагі на факт, што айконімы з'яўляюцца лексічнай групай назваў, якія ўваходзяць у склад мовы і падпарадкоўваюцца фанетычным і марфалагічным нормам гэтай мовы, на аснове дыялектных варыянтаў найменняў можна праследзіць спецыфічныя моўныя рысы характэрныя для даследаванай тэрыторыі. Разгляд асаблівасцей найменняў адбываецца на трох узроўнях: 1. структурным, 2. фанетычным і 3. словаўтваральным.

Абшар Сакольскага павета адносіцца да тэрыторыі, якая па сваіх моўных асаблівасцях уваходзіць у склад падляшскага дыялекта. Асновай да яго развіцця паслужыў паўночнакрэсавы дыялект, які сфарміраваўся на гэтай тэрыторыі яшчэ ў часы Вялікага Княства Літоўскага, на базе польскай і беларускай моў [Kurzowa 2007: 187–188]. Дадаткова на моўныя асаблівасці падляшскага рэгіёну мелі ўплыў, з аднаго боку, мазавецкі дыялект, а з другога – усходнеславянскія мовы: асабліва беларуская і ўкраінская. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* прадстаўляе апрацаваныя карты, на якіх пазначаны межы дыяпазону з'яў беларускай і ўкраінскай моў на тэрыторыі Польшчы. Максімальны заходні ўплыў беларускай мовы, з уласцівымі для яе фанетычнымі асаблівасцямі аканання, дзекання і цекання пралягае ад поўначы на поўдзень Падляшскага ваяводства, бярэ свой пачатак ад Аўгустоўскага канала ўздоўж ракі Бярозаўкі праз Супрасль і Нараў да Гайнаўкі, а ад Гайнаўкі напрамую да мяжы з Беларуссю. Частка тэрыторыі, якая знайшлася паміж рэкамі Нараў і Буг, адзначаецца ўплывамі ўкраінскай мовы [AGWB 1980: 122]. Гістарычна-этнічны падзел, які адбыўся на тэрыторыі паміж Аўгустоўскім каналам і ракой Буг, вызначыў ужыванне беларускага дыялекта на поўначы, а ўкраінскага на поўдні. Сакольскі павет, які знаходзіцца ў паўночна-ўсходняй частцы Беластоцкага ваяводства, апынуўся ў цэнтры абшару, які знаходзіцца пад уплывам беларускіх гаворак.

Навуковыя даследаванні на дадзенай тэрыторыі па пытаннях фанетыкі і фаналогіі дыялектнай мовы праводзіліся даследчыкам Феліксам Чыжэўскім, цыкл работ па тапаніміі Беластоцчыны падрыхтаваў Міхал Кандрацюк, пытанням мовы, нацыянальнай прыналежнасці, культуры і рэлігіі на польска-беларускім памежжы прысвечаны работы Эльжбеты Смулковай.

Матэрыял, выкарастаны ў артыкуле, быў сабраны каля 50 гадоў таму. У 1961–1970 гадах група філалагаў пад кіраўніцтвам Антаніны Абрэмбскай-Яблонскай па даручэнню Камісіі па ўсталяванні назваў населеных пунктаў і фізіяграфічных аб’ектаў, падлягаючай Радзе міністраў Польшчы, праводзіла ў рэгіёне Беластоцкага ваяводства збор тапанімічнага матэрыялу, які пазней паслужыў падрыхтоўцы і друку *Слоўніка геаграфічных назваў поўночна-ўсходняй Польшчы*. Сабраны матэрыял прадстаўляе фанетычныя запісы назваў геаграфічных аб’ектаў (мікратапонімаў), назваў паселішчаў (айконімаў), зарэгістраваных у дыялектных варыянтах. Анкета-апытальнік, на аснове якой адбываўся збор матэрыялаў, складаецца з сямі рубрык: 1. парадкавы нумар, 2. назва са спісу карты, 3. характар аб’екта, 4. лакалізацыя, 5. дыялектная назва вёскі (у форме Н. скл., Р. скл., М. скл. і ў форме прыметніка), 6. планаваная назва і 7. назвы жыхароў вёскі. Да аналізу ў прадстаўленай рабоце былі выкарыстаны *дыялектныя назвы вёсак у форме назоўнага склону*.

Фактычны матэрыял выбраны асабіста з рукапісных анкет Сакольскага павета і складае 222 адзінкі дыялектных варыянтаў назваў, якія адносяцца да гмін: Гарадок, Карыцін, Крынкі, Кузніца, Сідра, Саколка, Супрасль, Шудзялова, Чорная Беластоцкая, Янаў.

1. Структурныя асаблівасці

Па сваёй структуры дыялектныя варыянты назваў населеных пунктаў Сакольскага павета, занатаваныя ў анкетах, прадстаўляюць айконімы *простыя, складаныя і састаўныя*.

Да тыпу *простых* найменняў адносяцца айконімы, выражаныя адным словам (аднастаўныя) у форме назоўніка, прыметніка адзіночнага або множнага ліку жаночага, мужчынскага і ніякага роду, зрэдку прыслоўя:

Айконімы ў форме назоўніка ж.р. адз.л.: *Astryńka, Baratyńščyna, Bałmataŭka, B’arv’i’cha, z’enc’ólŭdŭka, Gabryl’ėŭščyna, Górsčyna, Halakŭdŭščyna, Hrybŭdŭščyna, Harónžyha, Xm’elėŭščyna, Jalŭdŭka, Janŭdŭščyna, Kanatarŭdŭka, Klímaŭka, Kn’azŭfka, Krykaŭščyna, Ku’z’nica, Kum’alá, Kum’ŭólka, Kurŭščyna, Liščanája, Lipiná, Mar’elŭdŭka, Nav’i’nka, Nóv’inka, Olšŭnka, Pahán’ica, Padkám’anka, Pap’alŭdŭka, Paróslaŭka, Pry’staŭka, Ramanŭka, Rudáŭka, Ru’ika, Sakaldá, Sakŭdŭlka, Salóm’anka, S’ek’iérka, S’idérka, S’i’dra, S’i’taŭka,*

Slůjka, Stuz'énčyna, Smalánka, Šac'ilóůka, Talkůōščyna, Tavalí'na, Trax'í'maůka, Trys'c'ánka, Varan'íča, Vas'ihůđka, Vůđlka, Vůđůkuš, Zakála.

Айконімы ў форме назоўніка м.р. адз.л.: *Astrůđvak, B'alystóček, Dvuđr, Kam'an'íec, Kory'cin, Lápčyn, M'eln'ik, N'émčyn, Pačópak, Ravók.*

Айконімы ў форме назоўніка н.р. адз. ліку: *B'erastyě, Bú'dno, Čupryńóno, Dráhle, Dvory'sko, Hálo, Xvaščévo, Janóvo, Jez'ery'sko, Krásno, Kupl'isko, Leb'ěz'ino, Navakuđlno, Racávo, Rykačévo, Skidlévo, Suróškavo, Šuz'álavo, Šumóvo, V'erxl'ěš'e, Zabrůđz'e, Zagůđre, Zal'íes'e, Zamčý'sko.*

Айконімы ў форме назоўніка ў мн.л.: *Arlón'íce, Ařry'maůcy, Bab'ikíě, Babrůđůniki, B'elau'sy, B'ern'ik'i, B'ilv'ínk'i, B'ilv'íny, B'inašyě, Bahón'ik'i, Bohušyě, Bórk'i, Bródy, C'iman'íě, C'úm'ícy, Čap'alíě, Harkáv'ícy, Haródn'ik'i, Hólik'i, Jurašyě, Juroůlány, Jacoůlány, Jhry'ly, Kavalíě, K'iz'elány, Klebánaůcy, Km'izyě, Knyšév'íce, Kruhlány, Kry'nk'i, Kunz'ícyě, Ku's'c'incy, Kuřarceyě, Laz'n'íě, Lápičy, Łas'íncy, Łómy, Łůđůčyk'i, Luc'v'ínk'i, Makuůlčny, M'elěškaůcy, M'ílenkoůce, M'ínkaůcy, Nóm'ik'i, Padsu'tk'i, Panátav'ícy, Papláu'cy, Parčůđy, Pavélk'i, P'irašk'íě, P'ísaraůcy, Rudn'ik'i, San'ik'íě, Sáčkaůcy, S'íerboůcy, Stawóraůcy, Starau'lán'a, Sukav'ícy, Šastak'íě, Ščasnav'ícy, Šču'k'i, Šymak'i, Šyšk'i, Taičyě, Vajnař'íě, Vajtax'íě, Valy'ncy, Vanas'ólki, Varan'an'a, Vůđjnaůcy, Vón'aůcy, Vyzhiě, Vyludy, Vylu'tk'i, Zadvuđr'n'a, Zdrói, Zv'iržžány, Žukíě.*

Айконімы ў форме назоўніка н.р. мн.л. са старым канчаткам -а [Блінава, Мяцельская 1969: 74]: *Kras'n'an'a, Pahóran'a, Sakal'an'a.*

Айконім ў форме прыметніка: *Az'íěrsk'ija.*

Айконім ў форме прыслоўя: *Vysóko.*

Складаныя айконімы прадстаўляюць сабою аднаслоўныя назвы, які ўтварыліся ў выніку спалучэння двух асноў лексем, выражаных намінатыўным або атрыбутыўным кампанентам: *Белы Сток – B'alystóček, Белая Гара – B'elahuđrcy, Белае Балота – B'atoblóck'e, Доўга/Даўно Сельцы – Davas'íělcy, Новае Сяло – Navas'íělcy, Новы Надзел – Navaz'íěl.*

Састаўныя айконімы Сакольшчыны складаюцца з двух слоў, выражаных рознымі відамі падпарадкавальнай сувязі:

1) назоўнік + прыметнік у прэпазіцыі, дапасаваныя ў родзе, ліку і склоне: *B'íěly Luh, Dóůhi Luh, Jelén'a Hará, Južny Óstraů, Kazlůvy Luh, Lipůđů Most, Návaje Vóstravo, Starája Hrybůđůščyna, Stary Šor, Starája Kam'ánka, V'élk'e Az'erán'a, Z'elóny Gaj.*

2) назоўнік + атрыбутыўны кампанент выражаны якасным прыметнікам у постпазіцыі, дапасаваныя ў родзе, ліку і склоне: *Az'arán'a Mały'ja, C'és'n'isk Máty, C'és'n'isk V'élk'i, Harčakiě, Důđlnyja, Harčakiě, Hůđrnyja, Hl'ín'išče Malóje, Maláv'ícy Důđlnyja, U'snaš Gu'rnny, Razadránka Návaja, Razadránka Starája, Zubry'ca Malája.*

3) назоўнік + прыналежны прыметнік са сцягнутым канчаткам ж.р. у постпазіцыі, дапасаваныя ў родзе, ліку і склоне: *Brazůđůka Karónna, Brazůđůka Z'em'ánska, Hl'ín'išča V'élka, Kám'ánka Náva, Łasůđsna V'élka, Zubry'ca V'elka.*

4) назоўнік + прыметнік са сцягнутым канчаткам ж.р. у прэпазіцыі, дапасаванья ў родзе, ліку і склоне: *Frankóva Budá, Jas'onóva Dol'íná, Óstra Hará, Nóvo Hrybúóúščyna, Nóva Trys'c'anóje, S'év'erno Óstravo*.

5) назоўнік + сцягнутая форма прыметніка ў прэпазіцыі, адсутнічае дапасаванне ў ліку: *Dóúha S'íelcy*.

Сярод разгледжаных найменняў значную колькасць складаюць назвы выражаныя атрыбутыўным кампанентам: *стары-новы, малы-вялікі, дольны-горны* (*Starája Kam'ánka – Kám'anika Nóva, Az'arán'a Małyja – V'élk'e Az'erán'a, Harčakíe Dúólnyja – Harčakíe Húórnnyja*). У дыялектных варыянтах гэтыя назвы ўтвараюць антанімічныя пары, якія выражаны рознымі па канструкцыі мадэлямі. Сюды адносяцца айконімы аднолькавыя па пабудове, калі адна і другая назва складзены па мадэлі назоўнік + прыметнік, напр.: *Harčakíe Dúólnyja – Harčakíe Húórnnyja*, а таксама антанімічныя пары найменняў з адваротным парадкам слоў у словазлучэнні, напр.: *Starája Kam'ánka – Kám'anika Nóva*.

У дыялектных варыянтах састаўных айконімаў, у прыметніках ж.р. і н.р. адз. л. прысутнічае сцягнутая форма канчаткаў, якія ўтварыліся з поўных. Пасля выпадзення інтэрвакальнага *j* галосныя ў пачатку апынуліся побач. У выніку рэгрэсіўнай або прагрэсіўнай асіміляцыі, а потым зліцця галосных [ibidem: 81–83] утварыліся канчаткі н.р. *-e/-o(-a)*, як у назвах *V'élk'e Az'erán'a, Nóvo Hrybúóúščyna, Nóva Trys'c'anóje* і канчатак *-a* у прыметніках ж.р., напр., *Brazúóúka Karónna, Kám'anika Nóva, Frankóva Budá, Jas'onóva Dol'ína*.

Сцягнутыя формы прыметнікаў н.р. і ж.р. характэрны беларускім гаворкам Мінскай, Гродзенскай, Брэсцкай і часткова Гомельскай абласцям [ibidem].

2. Фанетычныя асаблівасці

Вакалізм. Націскныя галосныя. У дыялектных формах найменняў Сакоўскага павета назіраецца з'ява свабоднага націску, якая сфарміравалася пад уплывам беларускай мовы: *Pry'staúka, Vabrúóúniki, Vajtax'íe*, можа падаць на розныя склады ў слове, быць рознамясцовым (свабодным) і рухомым: *Racávo – z Rácava – u Rácav'i*. У пазіцыі пад націскам у назвах Сакоўшчыны знаходзяцца галосныя фанемы: *i(y), e, a, o, u* і два дыфтонгі *íe (yě), úo*, якія могуць выступаць як варыянты закрытага *é* і *ó*. Такая сяміфанемная сістэма была апісана Эльжбетай Смулковай [Smułkova 2002: 92] і закваліфікавана да беларускіх гаворак, якія выступаюць на поўнач ад ракі Нараў, часам сустракаюцца на поўдні ад яе ў пераходных беларуска-ўкраінскіх гаворках і ўяўляюць сабою найбольш распаўсюджаны тып вакалізму [ibidem: 92].

Фанема \widehat{ie} ($y\widehat{e}$) зарэгістраваная ў назвах Сакольшчыны выступае пад націскам у сярэдзіне айконіма: *Az'ier'sk'ija, B'iehy Luh, Davas'ielcy, Navaz'iel, S'ierbojcy, Navas'ielcy, V'erxl'ies'e, Zal'ies'e* і ў канцы наймення: *Bab'ikiē, C'iman'ie, Cap'alie, Harčakiē Dūōlnyja, Harčakiē Hūōrnyja, Kavalie, Łaz'n'ie, P'irašk'ie, San'ik'ie, Šastak'ie, Vajnaχ'ie, Vajtax'ie, Vyzhiē, Žuk'ie*. Дыфтангічная фанема \widehat{ie} характэрна гаворкам поўдня Беларусі – Брэсцкай і Гомельскай абласцей.

Засведчаная дыфтангічная фанема $y\widehat{e}$, якая выступае у канчатках найменняў пад націскам: *B'inašyē, B'erast'yē, Jurašyē, Km'izyē, Kuχarcyē*, можа выступаць як варыянт фанемы закрытага \acute{e} , якая па сваім размяшчэнні пры вымаўленні займае сярэдне-верхнюю пазіцыю. Побач галоснага e (пярэдняга рада, сярэдняга пад'ёму) закрытае \acute{e} вымаўляецца вышэй, а ў пазіцыях пасля зацвярдзелых зычных *ж, ч, ш, ц, р* нагадвае y [Блінава, Мяцельская 1969: 29]. Вымаўленне \acute{e} ($y\widehat{e}$) характэрна гаворкам паўночнай часткі Брэсцкай, паўднёвых раёнаў Мінскай і Гродзенскай абласцей, а таксама некаторым раёнам Гомельскай вобласці [ibidem].

Фанема \widehat{io} выступае пад націскам у закрытых складах, у каранях слоў або ў канчатку прыналежнага прыметніка на месцы этымалагічнага o [ibidem: 32]. Пашырэнне дыфтонга \widehat{io} супадае з пашырэннем фанемы \widehat{ie} , прысутнасць гэтай фанетычнай з'явы ў айконімах Сакольскага павета звязана з уплывам паўднёва-заходніх беларускіх гаворак, суседніх з паўночна-ўкраінскімі дыялектамі (гаворкі Брэсцкай і Гомельскай абласцей).

Astrūōvak, Babrūōyniki, B'elahūōrcy, Brazūōyka Karōnna, Brazūōyka Z'em'ānska, Dvūōr, z'enc'ōlūōyka, Harčakiē Dūōlnyja, Halak'ūōūšcyņa, Harčakiē Hūōrnyja, Hrybūōūšcyņa, Jahūōyka, Janūōšcyņa, Kanatarūōyka, Kum'ūōlka, Lipūōy Most, Łūōūcyk'i, Marχél'ūōka, Navakūōlno, Novohrybūōūšcyņa, Pap'al'ūōyka, Parčūōjcy, Slūōjka, Starāja Hrybūōūšcyņa, Talkūōūšcyņa, Vas'il'ūōka, Vūōjnajcy, Vūōlka, Vūōjkuš, Zabrūōze, Zagūōre, Zadvūōr'n'a.

Аканне. Недысімілятыўнае аканне, дзе перад усімі націскнымі галоснымі на месцы a, o, e ваступае кароткае a , адзначаецца як характэрная рыса, уласцівая паўднёва-заходняму беларускаму дыялекту і цэнтральным гаворкам, а таксама беларускай літаратурнай мове. Прысутнасць акання ў гаворках Падляшша з'яўляецца вынікам уплыву беларускай мовы: *Astry'n-ka, Az'arān'a Małyja, B'elau'sy//B'alau'sy, B'elahūōrcy, Brazūōyka Karōnna, Harčak'ie Dūōlnyja, Harkāv'icy, Liščanāja, Łas'ińcy, Nōva Mačāln'a, Ōstra Hará, Parósláka, Padkám'an-ka, Starāja Hrybūōūšcyņa, Ščasnav'icy', Tavalína, Vajtaχie, Vanas'ólk'i, Zubry'ca Malája.*

У выпадку галоснага e тэндэнцыя да акання ўплывае на абніжэнне артыкуляцыі вуснага элемента і часта артыкулюецца як галосны збліжаны да a : *Ščasnav'icy' (Szczesnowicze)*.

Няпоўнае недысімілятыўнае аканне. У канцавым адкрытым складзе ў некаторых айконімах Сакольскага павета фіксуецца захаванне этымалагіч-

нага *o*: *Čupryńovo, Xvaščévo, Janóvo, Krásno, Návaje Vóstravo, Navakūđlno, Racávo, Rykačévo, Skidlévo, Suróškavo, Šuz’álavo, Šumóvo, Vysóko*. Зарэгістраваная з’ява характэрная беларускім гаворкам паўднёва-заходняй лініі Радунь – Ліда – р. Нёман – Капыль – Слуцк – Глуск – р. Пціч [ibidem: 36]. З’ява паслядоўнага няпоўнага недысімілятыўнага акання была зарэгістравана таксама ў паўночна-мастоўскіх гаворках Беларусі [Хромчанка 2004: 9], якія адносяцца да беларуска-польскіх памежных гаворак.

Кансанатызм. У той час, калі вакалічныя з’явы разгледжаныя вышэй, былі асаблівасцямі, характэрнымі выключна для беларускай мовы і не патрабавалі дадатковых прыкладаў да іх параўнання, то ў аналізе кансанантычных асаблівасцей, засведчаных у айконімах Сакоўскага павета, польская мова выкарыстоўваецца як фон для разгляду фанетычных з’яў, характэрных гаворкам даследаванага абшару.

Фанема *h*. Частай фанетычнай з’явай аднатаванай у формах дыялектных назваў з’яўляецца прысутнасць гука *h* на месцы польскага *g*, напрыклад: *B’iēly Luh, B’etahūōrcy, Haródn’ik’i, Hrybūđūščyna, Dóūhi Luh, Jelén’a Hará, Jhryły, Kazlóvy Luh, Kruhlány, Novohrybūđūščyna, Óstra Hará, Pahán’ica, Starája Hrybūđūščyna*.

Вымаўленне агульнапольскіх палатальных зычных *ś, ź, ć, dź* як палаталізаваных *s’, z’, c’, ʒ’*. Айконімы: *C’és’n’isk Mały, Kras’n’an’a, Ku’s’c’incy, Ku’z’nica*, фіксуюць фанетычную асаблівасць, якая адбылася пад уплывам беларускай мовы і адлюстравана толькі ў даялектных варыянтах назваў [Kondratiuk 1974: 275].

Пераход *f* у *χ*. З’ява характэрная ўсім беларускім гаворкам: *Traχ’imaŭka*.

Асіміляцыя. Няпоўная рэгрэсіўная асіміляцыя гукаў засведчаная ў назвах: *Suróškavo, Vylu’tk’i*, звонкія зычныя ў пазіцыі перад глухімі аглушаюцца. Такого роду асіміляцыя ў беларускіх гаворках назіраецца амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі за выключэннем гаворак Магілёўскай, Гомельскай, Брэскай і паўднёвай ускраіны Мінскай абласцей [Блінава, Мяцельская 1969: 53].

Адсутнасць прыстаўнога зычнага *в*. Да фанетычнай асаблівасці беларускай мовы адносіцца наяўнасць прыстаўнога зычнага *в* у словах, якія пачынаюцца ад каранёвых галосных *o, y*. Сярод дыялектных найменняў з гэтай з’явай зарэгістраваная адна назва: *Návaje Vóstravo*, у частцы айконімаў прыстаўны зычны не паявіўся: (*o*)*Astrýnka* (найменне выступае ў варыянтах), *Ju’žny Óstraŭ, Ólš’yunka, Óstra Hará, S’év’erno (U)Óstravo, U’snaš Gu’rny*.

Дзеканне. Пераход мяккага зычнага *ð’* у *ʒ’*, перад галоснымі пярэдняга рада, а таксама перад мяккім *в’* адносіцца да з’явы дзекання: *Leb’ez’inó, Navaz’iēl, Stuz’ėncyna*. Асаблівасць гэтая характэрная для ўсіх дыялектаў беларускай мовы, з выключэннем пераходных беларуска-ўкраінскіх гаворак.

Падоўжаныя зычныя. Назвы з падоўжанымі зычнымі ўтварыліся пры дапамозе спалучэння: мяккі зычны + *bj* [ibidem: 55]. З’ява лічыцца найбольш

характэрнай фанетычнай рысай беларускай літаратурнай і дыялектнай мовы. У назвах Сакольскага павета зарэгістравана дзве такія назвы: *V'erχl'ītēs'e, Zabruōz'e*.

Прысутнасць ў (нескладовага) адзначаецца як асаблівасць, якая характэрная толькі беларускай мове і ўтварылася на месцы былых спалучэнняў *въ, вь* [СБМ 2011: 39] у канцы слова або перад наступным зычным: *Ахру́майцу, Babruōŭniki, Bāχmataŭka, Brazuōŭka Karōnna, Brazuōŭka Z'em'ánska, Halak'ŭōŭščyna, Hrybŭōŭščyna, Xm'elēŭščyna, Gabrylēŭščyna, Jalŭōŭka, Juroŭlány, Ju'ōny Ōstraŭ, z'enc'olŭōŭka, Kanatarŭōŭka, Klebánaŭcy, Krykaŭščyna, Kur'ouščyna, Lipŭōŭ Most, Łŭōŭčyk'i, Makaŭlány, Marχelŭōŭka, M'elēškaŭcy, M'ilenkoŭce, M'ínkaŭcy, Novohrybŭōŭščyna, Pap'alŭōŭka, Papláuŭcy, Paróslaŭka, Parčŭōŭcy, P'ísaraŭcy, Pry'staŭka, Ramanoŭka, Rudáuŭka, Sačkaŭcy, S'īterboŭcy, S'ītaŭka, Starája Hrybŭōŭščyna, Staraŭlán'a, Stawóraŭcy, Šac'iloŭka, Talkŭōŭščyna, Traχi'taŭka, Vón'aŭcy, Vŭōjnaŭcy*.

Таксама гук *ў* узнік на месцы былых спалучэнняў рэдукаваных з *л, ъл, ъл* у пазіцыі паміж зычнымі: *Dōŭhi Łuh, Taičyē, Vŭōŭkuš*.

Прысутнасць поўнагалосся. Прысутнасць дадзенай з'явы звязана з развіццём ва ўсходнеславянскіх мовах праславянскіх груп **tārt, *tālt, *tērt, *tēlt* [Kondratiuk 1974: 270–271]: *Dōŭhi Łuh, Paróslaŭka, Salóm'anika* (параўнайце з афіцыйнымі назвамі: *Długi Ług, Przesławka, Słomianka*).

Метагэза. Перастаноўка гукаў альбо складоў у слове, зарэгістраваная адна назва: *Vanas'ólki < Navas'ólk'i*.

3. Словаўтваральныя асаблівасці

Словаўтваральная сістэма дыялектных форм айконімаў Сакольскага павета характарызуецца найменнямі, утворанымі, галоўным чынам, суфіксальным спосабам, рэдка прэфіксальна-суфіксальным. Сярод гэтых айконімаў можна вылучыць розныя тапанімічныя тыпы [Белорусская ономастика 2012: 257], якія маюць супольныя граматычныя асаблівасці, або спалучае іх характар утварэння. Да **першага тыпу** адносяцца назвы, утвораныя пры дапамозе фармантаў: *-ічы (-ічые); -іце, -ічына (-овічына), -айцу//-ойце, -айка (-ойка), -ану, -ово (-аво)//-ево, -уха//-іха* і адносяцца да айконімаў адантрапанімічнага і апелятыўнага паходжання. Групу **другога тыпу** склалі айконімы, утвораныя пры дапамозе старарускага суфікса (*-je*), найменні ўтвораныя ад прыназоўнікавых словазлучэнняў з суфіксам *-je* і назвы, утвораныя прэфіксальным спосабам. **Трэці тып** спалучае назвы дэмінітыўнага характару, якім характэрны суфіксы: *-ес, -ка, -ак, -ок*. Кожны з пералічаных фармантаў разглядаецца асобна.

Першы тапанімічны тып. Суфіксы *-ičy* (*-ičye*), *-iče* суадносяцца з айконімамі адантрапанімічнага тыпу. Дыялектныя варыянты фармантаў *-ičy* (*-ičye*), *-iče* адносіцца да агульнаславянскага суфікса *-*itj-* [Бірыла, Лемцюгова 1973: 4], распаўсюджанасць якога з неаднолькавай інтэнсіўнасцю адзначаецца ва ўсіх славянскіх мовах [ibidem]: *Arlón'iče*, *C'úm'ičy*, *Harkáv'ičy*, *Knyšév'iče*, *Kunz'ičyē*, *Łápičy*, *Maláv'ičy* *Dūólnyja*, *Pan'atáv'i'čy*, *Sukav'ičy*, *Ščasnav'ičy*. Варыянт суфікса *-iče* ў айконімах Сакольскага павета мог сфарміравацца яшчэ ў старажытныя часы пад уплывам польскай мовы [Kondratiuk 1974: 272].

Суфіксы *-ščyna*, *-ovščyna* утвараюць групу найменняў, якія адносяцца да назваў спадчынных уладанняў [Бірыла, Лемцюгова 1973: 43]: *Barty'nščyna*, *Halak'ūōūščyna*, *Hrybūōūščyna*, *Xm'elēūščyna*, *Gabryl'ěščyna*, *Górščyna*, *Janūōščyna*, *Krykáščyna*, *Kurōūščyna*, *Nóvo Hrybūōūščyna*, *Starája Hrybūōūščyna*, *Stuz'énčyna*, *Talkūōūščyna*. Айконімы такога тыпу распаўсюджаны на тэрыторыі Украіны, Расіі, Беларусі і Польшчы. Пад уплывам польскай мовы сфарміраваўся варыянт суфікса *-ščyzna* [ibidem], які пашыраны на тэрыторыі Польшчы і на тэрыторыі Гродзенскай, Мінскай і Віцебскай абласцей – выступае ў афіцыйных назвах населеных пунктаў. У дыялектных найменнях Сакольшчыны зарэгістраваныя адзіночныя выпадкі з фармантам *-ščyzna*.

Суфіксы *-aičy/-oičy*, *-cy* (*-ce*) утварыліся на месцы праславянскага *-*ov-* *-ьci*, *-*ьci* [ibidem] і суадносяцца з назвамі антрапанімічнага паходжання: *Aχry'maičy*, *Klebánaičy*, *Ku's'c'incy*, *M'elěškaičy*, *M'ilenkoičy*, *M'ínkaičy*, *Sáčkaičy*, *Vūōjnaičy*, *Vonáičy*, а таксама сфарміраваных на базе апелятываў: *B'elahuōrcy*, *Davas'īēlcy*, *Łas'īncy*, *Navas'īēlcy*, *Papłáičy*, *P'īsaraičy*, *S'īērboičy*, *Stawóraičy*, *Valy'ncy*. Беларускім марфемам гэтай групы: *-aičy/-oičy* адпавядаюць польскія суфіксы *-owce*, *-ce*. Варыянты з фармантам *-ce*, на тэрыторыі Сакольскага павета, маглі сфарміравацца пад уплывам польскай мовы.

Суфікс *-oička* адносіцца да тапонімаў адантрапанімічнага і адапелятыўнага ўтварэння [ibidem: 40], вядомы на тэрыторыі Расіі як суфікс *-ovka*, на тэрыторыі Польшчы *-ówka*. Сярод дыялектных айконімаў Сакольшчыны фіксуюцца назвы антрапанімічнага паходжання: *z'enc'oliūōčka*¹, *Kli'maička*, *Marχ'eliūōčka*, *Ramanōčka*, *Traχ'ímáka*, *Vas'iliūōčka* і варыянты з суфіксам *-aička* (*-oička*) у назвах апелятыўнага паходжання: *Brazūōčka Karónna*, *Brazūōčka Z'em'ánska*, *Báχmataička*, *Jalūōčka*, *Kanatarūōčka*, *Pap'alūōčka*, *Paróslaička*, *Pry'staička*, *Rudáička*, *S'ítáka*, *Šac'ilōička*.

Суфіксы *-an'a/-any* адносяцца да адтапанімічнай мадэлі ўтварэння: *Az'arán'a Mały'ja*, *Juroūlány*, *Jacoūlány*, *K'iz'elány*, *Kras'n'an'a*, *Kruhlány*, *Makaūlány*, *Pahóran'a*, *Sakal'an'a*, *Staraičlán'a*, *Varan'an'a*, *V'élk'e Az'erán'a*, *Zv'iržžány//Zv'iržžán'a*. Найменні з такімі фармантамі сканцэнтраваныя на беларуска-літоўскім і беларуска-польскім памежжы. На фарміраванне такога

¹ Назва магла ўзнікнуць на базе апелятыўнага асабовага імя.

тыпу айканімічных мадэляў маглі мець уплыў як беларускія антрапанімічныя формы на *-an*, так і літоўскія з асновай на *-onis*, *-énas* [Лемцюгова 1970: 142–143].

Суфіксы *-ovo*, (*-avo*)/*-evo* характэрныя назвам: *Čupryńovo*, *Xvaščévo*, *Janóvo*, *Jas'onóva Dol'ína*, *Nóvaje Vóstravo*, *Racávo*, *Rykačevo*, *S'év'erno* (*U Óstravo*, *Skidlévo*, *Suróškavo*, *Šumóvo*, *Šuz'álavo*, адносяцца да айконімаў прыналежага ўтварэння, выражаных значэннем пасесіўнасці².

Суфікс *-iħa/-uħa*, перш за ўсё, быў характэрны назвам рэк, урочышчаў, мог выступаць у апелятывах, акрэсліваючы розныя ўласцівасці вады, глебы, фаўны [Бірыла, Лемцюгова 1973: 54] і г.д. На даследаванай тэрыторыі фіксуецца адзін такі айконім – *B'arv'iħa*, які суадносіцца з назвай ракі, што знаходзіцца недалёка паселішча. Апрача гэтага суфікс *-iħa/-uħa* можа выступаць у найменнях антрапанімічнага паходжання, якія ўтварыліся ад назвы жонкі па мужу. У матэрыялах Сакоўскага павета засведчана адна такая назва – *Xaro'nžyħa*.

Другі тапанімічны тып. Старарускі суфікс *-je* зарэгістраваны ў дыялектных назвах Сакоўшчыны, утвораных суфіксальным спосабам: *B'era-s'j'uč*. Найменне адапелятыўнага паходжання. На тэрыторыі Сакоўскага павета зарэгістравана адна такая назва.

Суфіксальны спосаб утварэння ад прыназоўнікавых словазлучэнняў з суфіксам *-je* праяўляецца ў назвах, утвораных па мадэлі: прыназоўнік + назоўнік + суфікс (*-je*): *za + brod(em) + je*, дзе канчатак *-em* выпадае, а *d* перад *e* пераходзіць у *z'* – *Zabrúdz'e*. Па аналогіі ўтварыліся: *za + gar(oj) + je – Zagjóre*, *za + les(am) + je – Zal'ies'e* з агульным значэннем месца. У анкетах засведчана толькі тры такія айконімы і адна назва ўтвораная спосабам складання дзвюх асноў + *je*: *V'erxl'ies'e*.

Прэфіксальны спосаб утварэння – адзіночны выпадак – айконім *Zaka'la*.

Трэці тапанімічны тып. Найменні, утвораныя пры дапамозе суфіксаў з дэмінітыўным значэннем:

Суфіксы *-ak* (*-ok*); *-ka*: *Astrúovak*, *Astryńka*, *Nav'ínka*, *Olšyńka*, *Ravók*, *Rútká*, *Salóm'anaka*, *S'ek'ierka*, *Smalánka*, *Trys'c'anaka*, *Vúólka*. Суфікс *-ka* ў айконімах апелятыўнага паходжання можа выражаць дэмінітыўную форму [Лемцюгова 1970: 82], або выконваць функцыю словаўтваральнага сродка, як у найменні *Nav'ínka*.

Дэмінітыўны суфікс *-ec* у айконімах *Ahu'lec*, *Kam'an'éc* можа выступаць у памяншальна-ласкальнай функцыі, або выконваць субстантывую функцыю [ibidem: 95]. У польскай айканіміі гэты тып суфікса з'яўляецца непрадуктыўным. Сярод дыялектных назваў засведчана толькі 2 назвы.

² Такого тыпу марфемы шырока вядомыя ў тапаніміі Польшчы. У дыялектах могуць выступаць як варыянт акаючых гаворак, у вымаўленні супадаць з вымаўленнем *-ova*. Варыянт суфікса *-avo* мог утварыцца на грунце няпоўнага недзімілітыўнага акання.

Разгляд дыялектных варыянтаў айконімаў Сакольскага павета, які асноўваюцца на рукапісных дакументах, паказаў, што варыянты назваў населеных пунктаў, якія ўжываюцца жыхарамі даследаванай тэрыторыі, у вуснай форме захоўваюць усе фанетычныя і марфалагічныя прызнакі, характэрныя дыялектнай мове Сакольшчыны. З'явы, засведчаныя ў найменнях, адлюстроўваюць шматгадовыя моўныя кантакты і дазваляюць уявіць моўныя працэсы, якія адбываліся на тэрыторыі гэтага рэгіёна. Асаблівы ўплыў на дыялектныя формы найменняў Сакольскага павета аказалі беларуская мова і беларускія дыялекты, якія, галоўным чынам, праявіліся на фанетычным узроўні: свабодны націск, аканне, дыфтангічная рэалізацыя галосных і інш. Фанетычныя рысы, характэрныя гаворкам Гродзенскай і Брэсцкай абласцей, адзначыліся ў большай ступені, паколькі даследаваная тэрыторыя непасрэдна мяжуе з імі.

Бібліяграфія

- Белорусская ономастика. Топонимика*, 2012, ред. Анна Михайловна Мезенко, Минск.
- Бірыла Мікалай Васілевіч, Лемцюгова Валянціна Пятроўна, 1973, *Анамастычныя словаўтваральныя элементы ва ўсходне- і заходнеславянскіх мовах. (Адантрапанімічныя айконімы)*, Мінск.
- Блінава Эвеліна Данілаўна, Мяцельская Еўдакія Сцяпанаўна, 1969, *Беларуская дыялекталогія*, Мінск.
- Лемцюгова Валянціна Пятроўна, 1970, *Беларуская айканімія. Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці*, Мінск.
- Сучасная беларуская мова*, 2011, рэд. Ларысы Мікалаеўны Грыгор'евай, Мінск.
- Хромчанка Альбіна Рышардаўна, 2004, *Паўночна-мастоўскія гаворкі: арэальная, генетычная і тыпалагічная характарыстыка*, Мінск.
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, 1980, t. 1, pod red. Stanisława Glinki, Antoniny Obrebskiej-Jabłońskiej i Janusza Siatkowskiego, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Kondratiuk Michał, 1974, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Kurzowa Zofia, 2007, *Ze studiów nad polszczyzną kresową. Wybór prac*, Kraków.
- Smułkowa Elżbieta, 2002, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.

Volha Tratsiak

Features of dialect place names of Sokolka (materials for the Dictionary geographical names of North-Eastern Poland)

(Summary)

In the article there are 222 place names of Sokolka district registered in dialectal variants. The material used for the study constituted survey manuscripts made for *The Dictionary Of North-Eastern Poland Place Names*, which were collected by a team of philologists, leded by Professor Antonina Obrebska-Jablonska, arranged by the Commission of Determining the Place and Object Names at the Office of the Council of Ministers of the Republic of Poland in 1961–1970. Dialectal forms of toponyms analysis was carried out on three levels: structural, phonetic and formative. The study shows that the dialectal variants of place names of the Sokolka district, registered in source materials, were used by the inhabitants of the test area, in spoken variants maintaining phonetic and morphological characteristics typical for the dialect of the test area. Particular impact on dialect variants of names had Belarusian language and its dialects. These influences were primarily observed at the level of phonetics: variable accent, vowel reduction, a diphthong like pronunciation of certain vowels et al. However, at the formative level, the big influence on the construction of toponyms models had also other East Slavic languages.

Słowa kluczowe: ojkonimy, gwarowe nazwy miejscowości, gwara sokóleńska, polsko-białoruskie pogranicze.

Key words: toponyms, dialectal place names, Sokolka dialect, the Polish-Belarusian borderland.